

LAPKRIČIO SAULĖ

L aikotarpis nuo Vėlinių iki Advento – neilgas ir, sakytum, greitai praeinantis, kai dienos regisi labai trumpos, užtat nakties tiek daug – atrodo, lyg gyventume tamsiuoju paros metu, kai kiekvienas šviesos spindulys tartum stebuklas, kai netikėtai pasirodanti lapkričio saulė tiesiog apžilpina akis, nors jos spindesys toks švelnus, prigesęs, tarytum sklistų pro dūminį stiklą.

Tada neretai prisimenu Michailo Bulgakovo Volandą – išdidžią Tamsybių dvasią, sakančią – koks gi pasaulis be šešėlio, juk neįmanoma išverti *nuogos šviesos*.

Lapkritis, tasai minkštų ir gedulingų šešėlių metas, prasidedantis nuo makabriškų Helovyno linksmybių, kur lyg ir bandoma prisijaukinti mirtį, bet ji taip ir išlieka laukinė, ir įžengiantis į Advento prieangį, nuo kurio slenksčio tolybėse jau švyti Betliejaus žvaigždės spindulys, tarsi patvirtintų išdidžiosios dvasios žodžius, bet ir iškeltų klausimą: o kas gi yra *nuoga tamsa*?.. Ir ar įmanoma ją išverti?..

Nuogas šiuo atveju reikštų ne tik žeidžiantį, žilpinantį, akinantį, deginantį, skaudų, neišveriamą, liepsningą švytėjimą – panašų į atominį sprogiumą, į aukščiausią šviesos baltumo tašką, kuriame išsilydo net šešėlis. Tik galbūt ne šviesa nuoga, o mes – ir savo trapiu kūniškumu, ir dvasios baimėmis, – todėl ji kaip rentgenas išryškina visa tai, kas mumyse šešėlinga, tamsu, juoda. Turbūt ir piktybiniai augliai, ir nikotino dervų dėmės plaučiuose atrodo kaip bręstančios prieblandos zonos...

Ar tai mes suvokiame kaip *nuogą tamsą*?.. Ar ja pavirsta šita kūno prieblanda, tirštėdama ir kaupdamasi, artėjant gūdžiajai *vėlių valandai* – taip vienas E. M. Remarko veikėjas vadino laiką nuo nakties dvyliktos iki pirmos...

Ir koks gi yra mūsų gyvenimas, šviesos ar tamsos mums labiau reikia, o gal saugiau gyventi prieblandos karalystėje, ant ribos?.. Racionalioji gamta viską sprendžia kur kas paprasčiau – fosforinės okeano gelmių žuvis negali gyventi saulės šviesoje, plaštakės ir gėlės aklinoje tamsoje užgestų kaip užpūstos žvakės. Tačiau žmogus veikiausiai sukurtas ne kaip augalas ir ne kaip žuvis, kuriems reikalinga išorinė šviesos arba tamsos dominantė; žmogui reikalinga vidinė šviesos ir tamsos pusiausvyra.

Net sėsliausias žmogus, neiškėlęs kojos iš savo namų visą gyvenimą, nuolatos keliauja – kelionių maršrutus nurodo ne tik žemėlapiai ir lankstinukai, bet ir sapnai, vizijos, nuojautos, ir jų nuvertinti ar jas sumenkinti nevalia, – tai pačios jautriausios kelionių linijos, subtilios ir perregimos kaip voratinklio siūlelis, ištemptas nuo smilgos iki smilgos, jomis einama lengvomis dvasios pėdelėmis, ir paprastai kelionės gairėmis būna tamsa arba šviesa.

Kai kurie į dievoiešką pasinėrę žmonės skundžiasi, kad nemato vizijų ir nepatiria apreiškimų... betgi todėl jie ir turėtų būti laimingi, kad nepatiria, kad nemato, nes apreiškimai neretai būna rūstūs ir nieko paguodžiamo smalsiam protui nesuteikia, o vizija dažnai sukelia nepakeliamą ilgesį – ką reikštų pabuvoti šalyje, į kurią ne tik kad bilieto nenusipirksi, bet ir niekada nesužinosi, kur ji yra, nes to paties sapno du kartus nesusapnuosi...

Liūdnoji lapkričio saule, tavo ūkanotą minkštą šviesą priimu kaip tylų patvirtinimą, kad toji šalis visgi yra, nors tavo spinduliai jos ir nepasiekia.

Renata Šerelytė

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

PRIEBLANDA

Nuo apsnigto suoliuko pasikėlei,
Ant sniego medžių mėlyni šešėliai.

Ir varpas migdo tolumas ramias,
Ir sklaidos dūmai po dangaus gelmes.

O toj gelmėj pavargęs vėjas skrenda
Ir gailiai švilpia ir draugų neranda.

Ir tu per sniegą temstantį brendi,
Ir tu kaip vėjas nieko nerandi.

Norėtum skrist kaip jis, norėtum rėkti,
Norėtum bėgt, bet neturi kur bėgti.

Ir vien tik rankom nosinę draskai,
Ir draskos vėjyje žili plaukai.

Henrikas Radauskas

Kitame numeryje:

- Romualdas Kriaučiūnas: Apie klerikalizmą.
- Žalgirio mūšio panorama Radvilų rūmuose.
- Irena Čepienė. Baltų meno simbolika.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Lapkričio saulė.
- 2-as psl. L. Raudonėlis. Etninė kultūra: nuo paleolito iki globalizacijos.
- 3-as psl. Giedra Radvilavičiūtė. Amerikietiškoji mano biografija.
- 4-as psl. Aldona Žemaitytė. Antigonė: mitas ir laikas.
- 5-as psl. Pranas Visvydas. Apie tai turėtų rašyti žinovas.
- 6-as psl. Stanislovas Abromavičius. Nuo liaudies dainos iki operetės.
- 7-as psl. Ingrida Korsakaitė. Atsisveikinant su Kaziu Varneliu.

ETNINĖ KULTŪRA: NUO PALEOLITO IKI GLOBALIZACIJOS

LAURYNAS RAUDONĖLIS

Šiemetė Jono Basanavičiaus premija, ką daugelis skaitytojų jau žino, paskirta kultūrininkei Marijai Remienei ir etnologei Irenai Čepienei. Minėdami didelius ponios Marijos nuopelnus lietuvių kultūros sklaidai ir išlaikymui išeivijoje ir sveikindami ją su garbingu jos darbų įvertinimu, nepamirštame ir kitos laureatės, daug nusipelnusios lietuvių etninei kultūrai – etnologės Irenos Čepienės. Šiame numeryje mieloms „Draugo“ skaitytojams norėčiau pristatyti 2008 m. „Alma littera“ leidykloje Vilniuje išleistą Irenos Čepienės knygą „Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos“, kuri gražiai prisidėjo prie Lietuvos tūkstantmečio paminėjimo 2009 m.

Knyga iš tiesų solidi ir naudinga ne tik pedagogams, moksleiviams, studentams (autorė akcentuoja, kad šią knygą rengė, galvodama apie jaunosios kartos ugdymą), bet ir visiems, besidomintiems lietuvių mitologija, senaisiais papročiais, šventėmis, gyvenimo būdu, o taip pat ir šių senųjų papročių gyvastingumu šiandien, etninės kultūros išsaugojimu globaliame, tautas niveliuojančiame pasaulyje. Kodėl taip svarbu šiuolaikinėmis sąlygomis pažinti savo etninę kultūrą? Į tai atsako pati autorė. „Tautinis nihilizmas plinta tarp individų, nežinančių ir nevertinančių savo tautos istorinio palikimo, papročių, nesididžiuojančių savo tautos kultūra. Dvasingumą keičia materialinių vertybių tenkinimas, nuvertinamas asmens orumas, prarandama garbės žodžio prasmė, liudijanti žmogaus sąžiningumą. (...) Nemaža dalis visuomenės prarado tautinį sąmoningumą (o gal kai kas jo ir neturėjo), neretai šaipomasi iš patriotinių jausmų, ne kiekvienas geba paaikškinti, kodėl reikia mylėti savo tėvynę, ką reiškia būti patriotu. (...) Norėdami išlikti mes turime gerbti savo gimtąją kalbą, žinoti savo tautos istorinę ir kultūrinę praeitį, didžiuotis unikaliu kultūros paveldu, kurį per šimtmečius išsaugojo lietuvių tauta ir kuris iki šiol atstovauja mūsų valstybei pasaulyje. (...) Čia ypatingas vaidmuo tenka etninės kultūros vertybių pažinimui ir puoselėjimui“ (*Pratarmė, p. 7–8*).

Etninę kultūrą apibrėždama kaip kultūros vertybių – gimtosios kalbos (tarmių), religijos ir mitologijos, tautosakos, tautodailės, liaudies šokių, žaidimų, muzikos, šeimos ir bendrijos tarpusavio santykius, tradicijas, papročius, moralės normas, elgesio kultūrą, grožio, ryšio su gamta pajautą – autorė teigia, kad jomis turėtų būti grindžiamos visuomenės vertybinės orientacijos. Matyt, šiuo atveju savotiškai tiktų perfrazuotas antikinės kultūros posakis – nežinodamas savo tautos kultūros, amžinai lieki vaikas...

Iškilią knygą sudaro septynios dalys, skirtos atskiriems lietuvių etninės kultūros tarpsniams. Pirmoji – „Baltų ir senoji lietuvių etninė kultūra“. Beveik šimtas puslapių skirta senajai lietuvių materialinei kultūrai, seniesiems tikėjimams, verslams, buičiai, amatams, apeigoms, šeimos papročiams. Aptariami paleolito, mezolito ir neo-

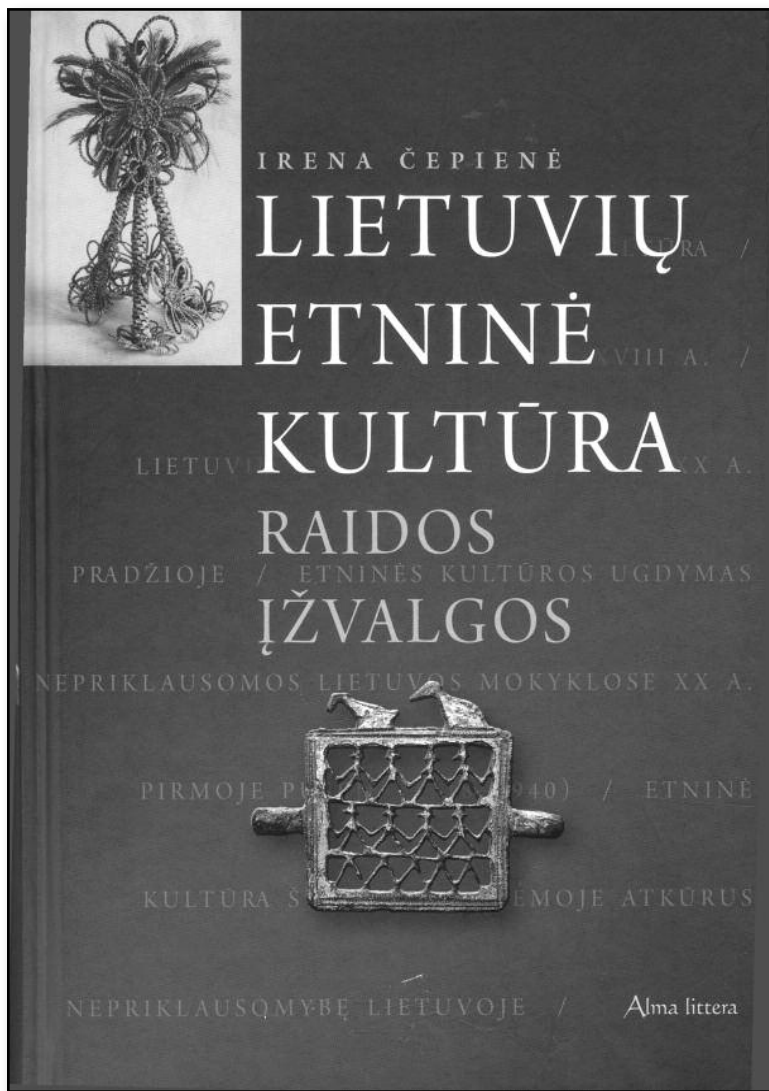
lito amžiaus gyvenviečių ir kapaviečių radiniai, leidžiantys, pavyzdžiui, daryti išvadą, kad mirusiųjų deginimo paprotys, atsiradęs IV amžiaus pabaigoje ir pasikartojęs V–VI amžiuje, atspindi atskirų baltų genčių jungimąsi. Įdomu ir tai, kad būtent tuo laikotarpiu formavosi lietuvių tautybė, o dar prieš VII a., pasak kalbininko Z. Zinkevičiaus, prasidėjo rytų baltų kalbinis skilimas į latvių ir lietuvių kalbas.

Apie baltų tikėjimą fragmentiškų žinių suteikia XIII–XIV a. kronikos – Volynės arba Ipatijaus kronikos, Livonijos kronika, Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronika“, Simono Grunau „Prūsijos kronika“, Motiejaus Strijkovskio „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusijos kronika“ ir kt. Autorė pateikia ir reikšmingiausius dabartinius baltų religijos ir mitologijos tyrinėjimus – Marijos Gimbutienės veikalą „Baltai“, kuriame mokslininkė pristato baltus kitoms pasaulio tautoms, rusų kalbininkų Viačeslavo Ivanovo ir Vladimiro Toporovo darbus, susietus su baltų mitologijos personažų tyrinėjimu ir rekonstravimu, Norberto Vėliaus monografijas, kuriose mokslininkas mėgina rekonstruoti baltų pasaulėžiūrą ir socialinio gyvenimo struktūrą, Algirdo Juliaus Greimo studiją „Apie dievus ir žmones“, kurioje atskleidžiamas baltų mitologijos turtingumas.

Senovės lietuvių gyvenimą sudarė ir įvairūs verslai, buitis, amatai. Pagrindinis verslas, aišku, buvo žemdirbystė – kalbama apie senuosius žemės dirbimo įrankius, padargus, tačiau nemaža vietos skiriama gyvulininkystei, bitininkystei, žvejybai, medžioklei (pajūrio gyventojai žuvis, pasirodo, ne tik gaudė, bet ir augino kūdrose). O kur dar audimas, papuošalų gamyba (senovės lietuviai mėgo įvairius papuošalus, vyravo žalvariniai ir sidabriniai), na, vėliau, sustiprėjus valstybei – ir karyba, ir pilių statyba, ir karinė organizacija, ginklų ir žirgo aprangos specifika, ir pirmieji miestų atsiradimo požymiai.

Antroji knygos dalis – „Lietuvių etninė kultūra XIV–XVIII a.“ Patys svarbiausi įvykiai, turėję didelę įtaką ir lietuvių etninei kultūrai, šiuo laikotarpiu buvo LDK stiprėjimas ir Lietuvos krikštas (1387). Priėmusi krikštą, Lietuva pateko į Vakarų Europos kultūros aplinką. Tačiau senosios lietuvių pasaulėjautos tai nepajėgė pakeisti. Apie savitą lietuvių pasaulėjautą rašyta XVI a. protestantų dvasininkų knygose (Martynas Mažvydas „Katekizmo“ įžangoje piktinasi dar esama lietuvių pagonybe), LDK jėzuitų veikaluose, kalvino Jono Lasickio knygoje, liuteronų pastoriaus Mato Pretoriaus „Prūsijos įdomybėse“. LDK jėzuitai ėmėsi krašto švietimo, lietuviškų knygų leidybos, katalikiško tikėjimo mokymo lietuvių kalba. Vyko dviejų kultūrų – iki – krikščioniškosios ir kriščiioniškosios – sintezė.

Labai įdomūs puslapiai – apie miestiečių buitį, bajorų kultūrą, baroko meną kaip bajorų kultūros išraišką. Čia koncentruotai pateikta informacija apie miestų privilegijas, architektūrą, miestiečių religines brolijas, į kurias buvo pasiskirstoma pagal profesinius, socialinius ir

kultūrinius interesus (odminių, siuvėjų, kurpių, kepurininkų, lentpjovių ir kt. brolijos), amatininkų cechus (auksakalių, barzdaskučių – chirurgų, vario kalėjų arba katilių ir kt.). Cechų amatininkų vietą ir dabar dar liudija Vilniaus senamiesčio gatvių pavadinimai: Stiklių, Odminių, Dailidžių, Kepėjų, Puodžių ir kt.

Tačiau visgi svarbiausioji lietuvių etninės kultūros puoselėtoja buvo valstietija. Todėl šiame skyriuje nemenkas dėmesys skiriamas paprotinei teisei, kaimo bendravimo tradicijoms, agrarinėms ir žmogaus gyvenimo ciklą šventėms. Sužinosime apie gražų paprotį – bičiulystę ir jo kilmės šaknis, apie vaišinimo ir apdovanojimo papročius, kaimo bendruomenės savitarpio pagalbą, talkas, bendruomenės apeigas ir ritualus.

Trečiasis skyrius – „Lietuvių etninė kultūra XIX a. – XX a. pradžioje“. Laikotarpis, kuriame kilo lietuvių patriotinės idėjos ir kultūrinis sąjūdis, kuomet kalba pradėta laikyti svarbiausiu tautybės požymiu. Atsirado naujas požiūris į lietuvių kultūrinį palikimą, tautosaką, istoriją. Domėtis ir didžiuotis savo tautos sukurtais vertybėmis skatino tokių autorių, kaip Dionizas Poška ir Simonas Stanevičius, švietėjiška veikla, daugelis kitų įžymių žmonių, vertinę lietuvių kalbą ir etninę kultūrą – lenkų poetas Adomas Mickevičius, Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza, Vladislavas Sirokomlė, du garsūs žemaičiai – Simonas Daukantas ir Motiejus Valančius, Vydūnas ir daugelis kitų. XIX a. pab. – XX a. pradžios žymiausias lietuvių kilmės ir kultūros paveldo tyrinėtojas Jonas Basanavičius savo kultūrine veikla skatino išsaugoti ir pažinti etninės kultūros vertybes. Didelę skyriaus dalį užima pasakojimas apie šio laikotarpio valstiečių materialinės kultūros tradicijas, gyvenvietes, sodybas, pastatus, namų apyvokos daiktus, drabužius, maistą, šeimos tradicijas – vestuves, krikštynas, laidotuves, vaikų auklėjimą, kalendorinių švenčių ir darbo ciklo tradicijas.

Ketvirtasis skyrius – „Etninės kultūros ugdymas nepriklausomoje Lietuvoje XX a. pirmojoje pusėje (1918–1940).“ Šiame skyriuje pagrindinis dėmesys skiriamas mokyklų sistemų pertvarkai –

Prūsų žynys su aukojimo kaušeliu.

Nukelta į 8 psl.

GIEDRA RADVILAVIČIŪTĖ

AMERIKIETIŠKOJI MANO BIOGRAFIJA

Giedra Radvilavičiūtė (g. 1960 m. Panevėžyje) – prozininkė, eseistė. 2002 m. penkios Radvilavičiūtės esė paskelbtos kolektyviniame esė rinkinyje „Siūžetą siūlau nušauti“. 2004 m. išėjo atskira esė rinktinė „Suplanuotos akimirkos“. Radvilavičiūtės stiliuje, pasak A. Andriuškevičiaus, magiškai susijungia jėga, monumentalumas, ironija, sąmojis, netikėti minties ir vaizdo posūkiai, idėjos, susijusios su dabartinės brandžios moters rūpesčiais bei fantazijomis. Skaitytojams siūlome esė „Amerikietiškoji mano biografija“ ištrauką, paimtą iš knygos „Šiąnakt aš miegosiu prie sienos“, kuri pateko į šių metų geriausių knygų rinkimų penketuką.

Kai aš gimiau 1960-aisiais provincijos miestelyje, sovietų kareiviai numušė amerikiečių žvalgo Powerso lėktuvą, tyrinėjusį intymiąsias didelės mūsų šalies vietas. „Tiesoje“ kažkas nupiešė Laisvės statulą, aptūptą juodų vanagų su Pentagono karininkų kepurėmis. Naguose jie laikė bombas. Mama, kaip ir kitos miestelio moterys, manė, kad šis įvykis bus karo su Amerika pradžia. Ėjo gegužės mėnuo, pats tinkamiausias laikas sėti kukurūzus, o visi žmonės svarstė Chruščiovo pareiškimą de Gaulle’iui, McMilanui ir Eisenhoweriui. Laukiant baisių dalykų, nublanko visi gyvenimo nepatogumai. Niekas nekreipė dėmesio į netvarką tėvų nuomojamame medinio namo kambaryje, net liko nepastebėta, kad iš gimdymo namų aš parsivežiau utėlių. Nors sovietų vadams atrodė aišku, kad su agresoriais mums ne vieta už vieno stalo, susėdę, matyt, kaip tik už jo, Powersą jie vėliau išmainė į kažkokį savo kolegą. Paprasti žmonės nežino, kaip vyksta tokie mainai, bet įsivaizduoju juos kaip sceną iš filmo „Ne sezono metas“.

Tėvas tada dar buvo labai geras ir išleisdavo mamą į kiną. Kažkaip ypatingai ji kino nemėgo, bet kartkartėmis, matyt, pasiilgdavo tolimų šalių, puošnių drabužių, žodžiu, kitokios atmosferos. Mama dirbo stoties restoranėlio virtuvėje. Eidama namo ji net žiemą neužsidėdavo kepurės, kad kol grįš iš plaukų išgaruotų saulėgrąžų aliejaus kvapas, įsigėręs ten nuo kasdien verdamų spurgų. Vieną sekmadienį eidama iš „Didžiojo Karuzo“ ji užkliuvo už nelygaus centrinės gatvės šaligatvio, nepatogiai griuvo ir susilaužė ranką. Ligoninėje paaikšėjo, kad ranką reikės operuoti, nes lūžis yra atviras. Traumatologų terminai man visada atrodė per tiesmuki, atvirą lūžį aš įsivaizduoju kaip naktį pakeliamą Peterburgo tiltą. Sužinojęs, kad namuose lieka žindomas trijų mėnesių kūdikis, gydytojas tuoj pat apžiūrėjo mamos krūtinę ir kažkodėl vartodamas daugiskaitą pasakė – su tiek pieno Amerikos vis tiek nepavysim. Todėl mama liko ligoninėje, o mane atidavė į dar mažesnę miestelį auginti seneliams.

Kai jau buvau didesnė už aguonas, augančias darže prie namo, ir nebečiulpiu žinduko, atkreipiau dėmesį į kieme šmėkščiojančius žmones, vadinamuosius kaimynus. Viršutiniame namo aukšte gyveno rusų karininkai, suleisti ten sovietų valdžios. Teismas įrodė, kad senelis namą nupirko neteisėtai, nes jo šeimininkas žydas suklastojo dokumentus. Patvirtintus notaro popierius turiu ir dabar. Kartais man patinka vedžioti pirštu po pageltusį planą, prisiminti to namo koridorius ir surasti mažą kambarį, kuriame vaidendavosi barzdotas neūžauga, ten, atsimenu, stovėjo rūdžių suėsta druskos statinė. Tais metais mieste įvyko keli panašūs procesai, po kurių besibylinėjančių namuose apsigyveno kaimynai su revolveriais.

Apie bylą senelis negalėdavo kalbėti nedrebėdamas iš pykčio, bet kartais išgerdavo su tais karininkais butelį naminės apatiniamame namo aukšte. Jie visai nepiktai vadindavo senelį „batia“, o jis, vos sulaukęs vakaro, įjungdavo radiją ir klausydavosi žinių, prasidedančių sakiniu: „Amerikos balsas kalba į Lietuvą“. Nesuprasdavau, kodėl močiutė tuoj pat uždangsto langus, užsklendžia langines ir liepia kalbėti pašnibždomis. Jokių labai baisių dalykų per radiją nesigirdėjo. Malonūs vyro ir moters balsai pranešinėjo apie svarbius Kennedy susitikimus, jo rūpesčius dėl Ekvadoro. Jis nuolat kartojo, kad Amerikos santykiai su Sovietų Sąjunga yra svarbūs ne tik jo šaliai, bet ir visam pasauliui. Taip nieko nesuprasdama, tik žiūrėdama į besikeičiančio žalumino radijo akį, išklausydavau žinias, o vėliau įsivaizduodavau, kad tokiomis akimis turėtų žybsėti Laisvės statula.

Penktadieniais senelis maudydavosi. Po pirties jis išsikarpydavo iš nosies kyšančius plaukus, nusipjau-davo lenktiniu peiliu kulnų nuospaudas ir sumesdavo jas į stalčių. Paskui persivilkdavo iš anksto permestais per kėdę švariais apatiniais ir sėsdavo valgyti pie-niškos sriubos. Pagavęs šaukštu tirpstančio sviesto dėmę, jis patenkintas atsidusdavo vienu žodžiu: „Amerika...“ Žiūrėdama į tą sviesto dėmę ėmiau suvokti, kad Amerikoje yra taip, kaip turi būti pasaulyje – švaru, sotu ir teisinga. Ne taip kaip mūsų namuose, kurių stalo stalčiuje mėtėsi kulnų nuospaudos, o antrajame aukšte gyveno kaimynai su revolveriais.

– Kur yra Amerika? – vienąkart paklausiau senelį, norėdama iki galo suprasti jo palaimos atodūšį.

– Ten, – dešine ranka srėbdamas sriubą, kairės smiliumi, matyt, turėdamas galvoje kitą žemės pusę, jis parodė į grindis. Gal kad jo pirštas kadaise buvo sužeistas ir suaugo kampu, Amerikos vieta man liko neaiški. Iki pat jo mirties. Seneliui tarsi patiko gulėti karste su ta paslaptim ir su akinančio baltumo marškiniais, atsiųstais į miestelį iš Amerikos kadaise ten emigravusio pusbrolio.

Jau mokykloje tyrinėdama Šiaurės Ameriką, panašią į už kojų pakabintą gaidį, prisimindavau senelio smilių, nukreiptą į grindis. Pirštas, perlaužęs žemės plutą, smigdavo gilyn ir išlisdavo Atlanto pakrantę pilna panage Majamio paplūdimių smėlio.

Atrodo, kad tėvas mus ėmė palikinėti kaip tik tuo metu. Sakau palikinėti, nes vienukart šeimas palieka tik cinikai. Tėvas buvo romantikas: rašė eilėraščius, rinko herbariumus ir sirgo tuberkulioze. Jeigu jis būtų nusprendęs likti poetas, gal viskas būtų pasibaigę gerai, bet jis mėtėsi rašyti prozas. Esu įsitikinusi, kad žmonės rašo tada, kai jiems nieko kita nebelieka. Vienintelis tėvo apsakymas buvo apie tik meniškai įmanomą perteikti jo vienetą. Veikėjas, vienišas svajotojas, banalų gyvenimą stebi iš tolo: „Pro kambario langą jis mato gatvę. Ji netoli, nes veja priešais namą gana siaura. Namas, rusvas, nedažytas kuklus vienuaukštis pastatas, taip pat nedidelis ir beveik visiškai pasislėpęs už raudoklių, piliarožių ir jazminų krūmų.“ Man visada buvo gaila tėvo dėl tų raudoklių. Jis, kaip žmogus, rinkęs herbariumus, galėjo pakeisti tuos šlapių vietų augalus kokiais kitais. Redaktorius jau ketino kūrinių išspausdinti miesto laikraštyje, tačiau įsidėmėjo raudoklius ir, kadangi tuo pačiu metu skaitė Faulknerio „Rugpjūčio šviesą“, atpažino kai kuriuos sakinius, kaip ir cituotąjį, išties nurašytus nuo tos knygos.

Vlodo Braziūno nuotr.

nebūdavo namie, kartais bežiūrint imdavo baimę. Ragana oranžiniais plaukais, slibinas su trimis galvomis ant šlykštaus kaklo tarsi atgydavo ir palikę knygoje savo atvaizdus atsistodavo man už nugaros.

Kitą vasarą nuėjau su vyresne pussesere į Jaunimo parką pasisukti apžvalgos ratu. Kai pakilome į pačią aukščiausią vietą, kur jau atrodo, kad kybai ore viena, aš, užuot aprėpusi žvilgsniu mažą miestelį, pažvelgiau žemyn ir ten pamačiau savo tėvą, einantį takeliu su antrąja žmona. Tą pačią akimirką mano kabina atitrūko ir lėtai, tarsi būtų ne metalo gabalas, o močiutės mamai siūta plunksninė antklodė, nukrito žemyn, tiesiai ant einančios poros... Vėliau, vis jausdama tokios svajonės alkį, dažnai sapnuodavau, kad krintu, o mama glostydavo man galvą ir sakydavo, kad čia nėra nieko baisaus. Visi vaikai sapnuoja, kad krinta, vadinasi, jie auga.

Mokykloje nuo klasės elito skyriausi tuo, kad neturėjau tėvo ir džinsų. Apie tėvą jau pasakojau, džinsų nenešiojau dėl kelių priežasčių. Pirma, motina neturėjo pinigų jiems nupirkti, o antra, aš nemėgstu aptemptų užpakalių, jei jie ne ant dviračio ar motociklo. Ne visi klasės draugai pirkdavo tas kelnės turguje, dažnai jas atsiųsdavo giminės iš Amerikos. Džinsus jie nunešiodavo iki emaliuoto dubens balzganumo, tada sukarpydavo gabalais ir parduodavo skiautes lopams. Nors Gvidas tėvo irgi neturėjo, bet džinsus nešiojo. Vaikščiojo susikišęs nykščius į ankštas kišenes ir į visus žiūrėjo taip, tarsi už jo nugaros prunkštų raumeningas arklys. Be to, jis netikėjo Dievu. Ne todėl, kad vadovėliuose rašė, jog Dievo nėra, bet todėl, kad niekas jam neįrodydavo aukštesnės jėgos buvimo. O kai Armstrongas su Aldrinu išlipo Mėnulyje, Dievo tema Gvidui stačiai pabodo. Aš gerai prisimenu, kaip močiutė virtuvėje tarkuodama bulves melddavosi, kad negertų senelis, kad sugytų po lūžio vis tebeskaudanti motinos ranka, kad mūsų nepaliktų vėjavaikis tėvas. Nors nė vieno prašymo Dievas neišpildė ir užvertusi galvą aukštyn aš neužuosdavau jo kojų prakaito, bet tikėjau apvaizda, ne Gvidu. □

Giedra Radvilavičiūtė. *Šiąnakt aš miegosiu prie sienos*. Esė rinkinys. – Vilnius: Baltos lankos, 2010, 227 p.

Antigonė: mitas ir laikas

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Vieni mitai miršta, o kitiems lemta gyventi tūkstantmečius, transformuojamiems savo laiko menininkų. Taip atsitiko su graikų mitu apie Antigonę, karaliaus Edipo dukterį, pasipriešinusią tirono Kreonto įsakymui įvesti naują žmonių gyvenimo tvarką. Šiomet apie Antigonę vienu metu Lietuvos teatruose atsirado du spektakliai: Nacionalinės premijos laureato Jono Jurašo Kauno valstybiniame dramos teatre ir jaunos režisierės Ievos Stundžytės „Menų spaustuvėje“ Vilniuje. Būsiu gal subjektyvi, bet jauna (kaip suprantu) teatro kritikė, recenzentė Austėja Adomavičiūtė, man rodos, neturi istorinės atminties pajautimo ir nesupranta, kas pokario metais, o ir vėliau sovietmečiu, atsitiko su Lietuva ir jos žmonėmis. Jai įdomiau tyrinėti kraujomaišos aspektus šiuolaikinio moderniojo teatro (o tiksliau, madin-go deherojizuoto „herojaus“ jausmų) užkaboriuose, negu pamąstyti apie principines moralines nuostatas – kokia turi būti teatro misija ir kaip gali būti transformuotas antikinis siužetas, kad suksambėtų XX a. vidurio tragedijos akordais.

Lyginti Aušros Sluckaitės ir Jono Jurašo sukurta „Antigonė Sibire“ su Ievos Stundžytės spektakliu „Antigonė (ne mitas)“ yra tikras nesusipratimas. Šių dviejų spektaklių tikslai ir uždaviniai niekaip negali susiliesti, nes nėra liečiamųjų linijų. Tai tik paliudija, kad posovietinė karta, kurios tėvai didžiąją gyvenimo dalį pragyveno „brandžia-me socializme“, neturi nei pasiruošimo, nei gebėjimo suvokti, kas atsitiko su Lietuva ir jos žmonėmis praėjusio amžiaus 5–6 dešimtmečiuose ir kas vyksta pasaulyje dabar, kai viršų ima amoralumas, valdžios kultas ir veidmainystė. Pasak A. Adomavičiūtės, „ir apskritai ar tokia tema šiandien teatre reikalinga?“ (*Dvi siužeto interpretacijos, 7 meno dienos, 2010.10.29*). Suprask: nereikia prisiminti tos pokario Lietuvos su pasipriešinimu pavergėjams, su baisia selekcija, kai dalis tautos buvo paversta kankiniais, kita dalis ištremta į Rytus ir Vakarus, dar kita priversta prisitaikyti, t.y. kolaboruoti su okupantais. Tos selekcijos rezultatas – dabartinė mūsų visuomenė su besaikiu jos polinkiu į vartojimą, hedonizmą ir verkšlenimą dėl neseniai praėjusių laikų...

Spektaklis „Antigonė Sibire“, kurį Kaune ryžosi pastatyti J. Jurašas, mąstantį žmogų turėtų sukrėsti iki sielos gelmių. Panašų sukrėtimą vy-

Dvi Antigonės: Eglė Mikulionytė (kairėje) ir Jūratė Onaitytė.

Donato Stankevičiaus nuotr.

santvarkoje. Ir per istorinę prizmę matyti gyvenimą čia ir dabar. „Šiuolaikiniam žmogui būdingas asociatyvus, daugiaplanis mąstymas, gebėjimas sieti skirtingas plotmes ir prasmes. Juo pasikliaujama ir komponuojant „Antigonės Sibire“ teksto audinį, kuriame kontrasto ir paralelės principu perpinama drama, poezija ir dokumentika“, – paaiškina Aušra Marija Sluckaitė, spektaklio scenarijaus autorė. Savo kūrinį ji meistriškai supynė iš J. Anujo (Anouilh) „Antigonės“ (beje, šis prancūzų dramaturgas parašė pjesę Antrojo pasaulinio karo metu, kai pasipriešinimas okupacijai Prancūzijoje buvo laikomas didvyriškumo ir patriotizmo simboliu), iš Lietuvos studentų jau kelinti metai vykdomos akcijos „Misija Sibiras“, kurios metu ne tik tvarkomi Sibiro tremtinių kapai, bet ir renkami prisiminimai, statomi kryžiai, rašomi dienoraščiai, pagerbiami misijos dalyvių seneliai ir proseneliai, gilinamasi į skaudų lietuvių istorijos tarpinį... Organiškai į spektaklį įpinta Birutės Pūkelevičiūtės „Rauda“, virtusi giesmėmis šiuolaikiškam „antikiniam chorui“ – tos pačios „Misija Sibiras“ dalyviams. Taip suliejami antikos, Lietuvos pokario ir šiandieninio gyvenimo motyvai, pakylėjant juos iki aukščiausios herojinio tragizmo gaidos.

Įvadas į spektaklį – fotomenininkų brolių Algimanto ir Mindaugo Černiauskų fotografijų ekspozicija teatro Ilgosios salės fojė. Ją sudaro nuotraukos iš Sibiro tremties vietų (žmonių portretai, jų skurdi buitį, jų psichologiniai išgyvenimai ir atskirtis – savotiška tremtis jau grįžus į Lietuvą). Ši foto ekspozicija paruošia žiūrovą nelengvam spektaklio siužetui. Scena – Ilgoji salė, keista tunelio pavidalo patalpa, tarsi tyčia parinkta tokio turinio spektakliams. Plikos ir pilkos sienos su daugybe mažų angų-langelų atstoja ir pokario tremtinių, ir studentų kelionės į Sibirą vagoną, ir menamus karaliaus Kreonto rūmus. Tuščios erdvės

žmonių tragedijos nuotaiką.

Meistriškai vaidina pagrindinė spektaklio herojė Antigonė. Aktorė Eglė Mikulionytė savo ekspresyviai tiksliais judesiais, psichologinių nuotai- kų šuorais kuria visavertį vidinį savo herojės portretą. Meistrystės prasme ji prilygsta prieš keletą dešimtmečių regėtai Rūtai Staliliūnaitei „Barbore Radvilaitėje“ arba Daliai Michelevičiūtei, vaidinančiai karalienę Elžbietą J. Vaitkaus pastatyme „Marija Stiuart“. Tai artistė *par excellence*, atiduodanti vaidmeniui visą save, magnetizuojanti žiūrovą dideliu savo energetikos krūviu. Ir Kreontas (Liubomiras Laucevičius), ir mažasis jo pažas (Mindaugas Jankauskas), ir Antigonės ant- rininkė (Jūratė Onaitytė), pagal B. Pūkelevičiūtės romano „Devintas lapas“ siužetą klaidžiojanti (klejojanti) Eržvilko miškais, ieškodama žuvusio brolio, partizano, kapo, įtikina savo vaidmenų nuoširdumu, svarbumu, siužetinės linijos išryškini- mu. Stebina aktorių susiklausymas, vienas kito supratimas, spektaklio ritmo pagava. J. Jurašas džiaugėsi, kad aktoriai dirba kaip viena komanda. Choras, kartu ir „Misija Sibiras“ studentai, mito- logine-poetine forma persmelktais išraudojimais (įspūdingą muziką šiam spektakliui sukūrė kom- pozitorius Giedrius Kuprevičius) pakylėja pasta- tymą į žmogaus pasiruošimo laisvei ir mirčiai (už asmens ir tautos laisvę) aukštumas.

„Antigonė Sibire“ – spektaklis apie pasiprie- šinimą blogiui ir smurtui, tradicijų ir papročių iš- niekinimui, laisvo žmogaus akistatai su konfor- mizmu, gyvenimo drungnumu. Tai yra daugiau negu partizaninio karo už Lietuvos laisvę aidai. (Beje, kaip skurdžiai šio spektaklio šviesoje atrodo M. Ivaškevičiaus „Žali“ – bandymas demitologi- zuoti laisvės kovotojus.) „Antigonė Sibire“ – rū- stus, sukauptas, gyvu nervu pulsuojantis spektak- lis. Žiūrovai iš jo išeina nuščiuvę ir savyje pažadi- nę gyvosios istorijos aidus, supratę, kad spektaklis yra sceninis paminklas žmogui, sukilusiam prieš tironus.

Žmogus yra silpnas, kupinas abejonių, netik- rumo, baimių ir nerimo. Teatras jam padeda susi- vokti ne tik pasaulio, bet ir savo sielos sumaištyje. Teatro misija vis dar tebėra (o gal ir amžinai bus) pažadinti dvasios kilnumo siekiamybę, o talentin- go režisieriaus ir aktorių balsas, judesys, spektak- lio kompozicija, scenografinis įtaigumas yra tas stimulus, kuris verčia pasitempti, iš naujo įsisa- moninti amžinųjų vertybių gylį, nepasiduoti blo- giui ir valdančiųjų tironijai. Tad ir „Antigonė Si- bire“ atlieka tai, kas prieš šimtmečius ar dešimt- mečius atrodė stabilu, teatrui privaloma. „Teatre žmogus turi pasiekti žmogų. Žiūrovas turi gauti ir priimti dvasinius, intelektualinius pranešimus. O tai reikalauja labai išgryninto tikrumo“, – sako re- žisierius Jonas Jurašas. (*Nemunas*, 2010 lapkričio 4–10 d.) □

Aušra ir Jonas Jurašai prie Kauno valstybinio dramos teatro.

Mildos Kiaušaitės nuotr.

resnioji sovietinės Lietuvos inteligentų karta iš- gyveno pamačiusi šio režisieriaus prieš keturis de- šimtmečius taip pat Kaune pastatytus spektaklius „Mamutų medžioklė“, „Barbora Radvilaitė“.

„Antigonė Sibire“ apvainikavo Aušros ir Jono Jurašų darbą teatre, kurį jie supranta kaip teatro misiją suteikti žiūrovui katarsį, priversti jį mąs- tyti apie žmogaus ir tautos likimą totalitarinėje

pakraščiuose įrengti gultai – gal Antigonės kam- bariai Antikos valdovo rūmuose, gal kalinių-lage- rininkų narai... Kiti autentiški rekvizito daiktai – dėžės-lagaminai, dubenys, kastuvėliai tarnauja kaip nesenos skaudžios istorinės epochos liudininkai, jie, berods, paskolinti iš Lietuvos kariuome- nės arsenalo. Slegianti niūri scenografija, asketiš- ki aktorių drabužiai papildė somnambulišką

Apie tai turėtų rašyti žinovas

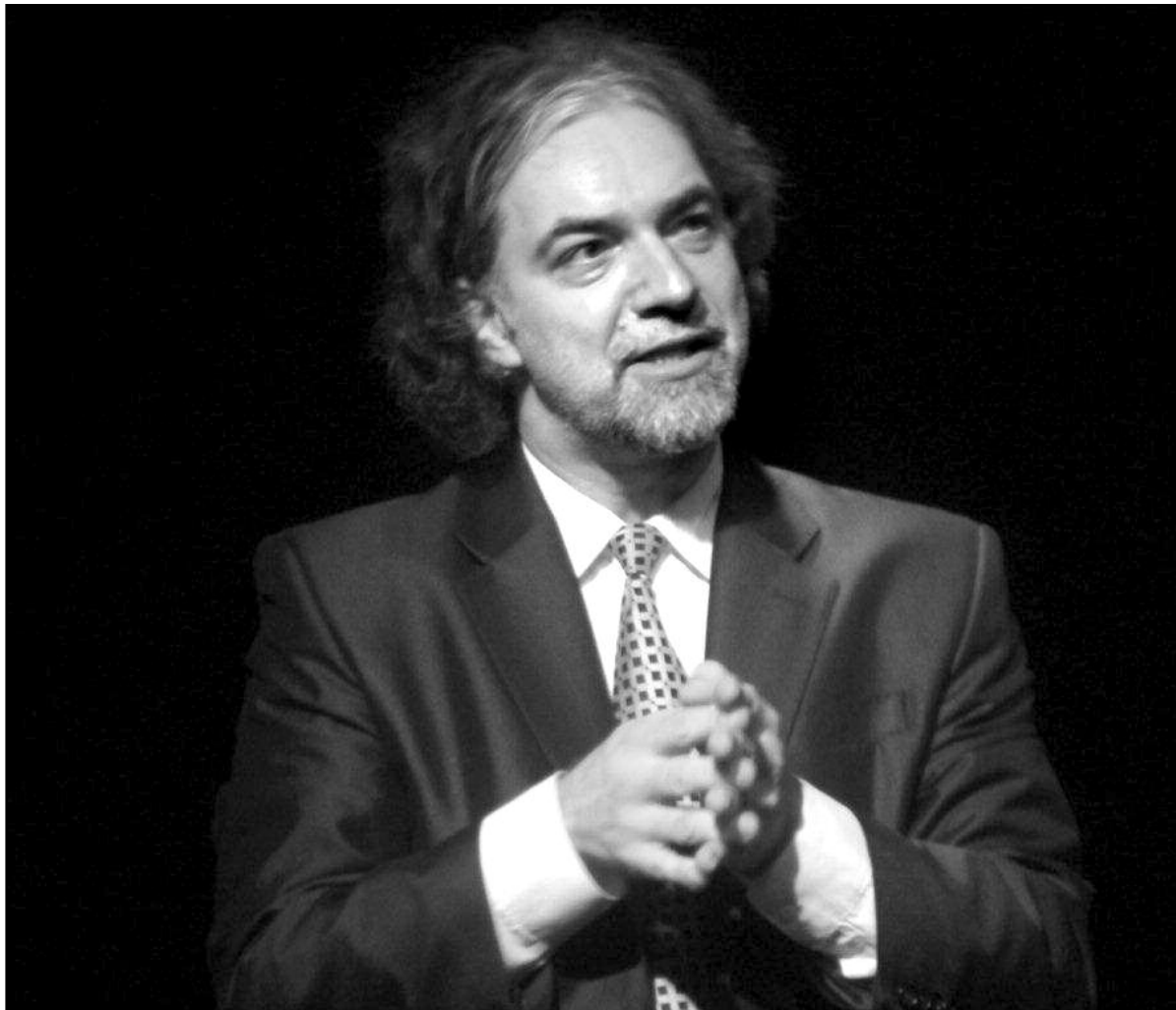
PRANAS VISVYDAS

Antraštė yra teisi. Rašau iš įpročio. „Apie skambinimo meną“ nedaug tenusimanau. Bet klausytis mėgstu. Ne sykį frazė „kūrinio interpretacijos suvokimas“ mane įstumia į minčių ir jausmų labirintą, iš kurio nepajėgiu surasti kelio atgal. Klaidžioju iki išsekimo. Ir jau sugniužęs imu regzti šį bei tą apie įvykusį žymaus pianisto koncertą.

Tikrai netikėtai (prieš koki mėnesį niekas apie tai neskelbė) Los Angeles Šv. Kazimiero parapijos salėje spalio 16 dieną, popietės metu, gražiai rikiavosi daug daug kėdžių, o scenoje juodai spindėjo „Yamaha“ fortepijonas. Pamažėle rinkosi žmonės, daugiausia moterys. Kai kurie atvažiavę iš toli, nepaisant purkšnojančio lietučio, kas reta šiuo metu Pietų Californijoje. Magiškai traukė iškili Lietuvos muzikos asmenybė – pianistas Petras Geniušas. Na, ir tyvuliuojanti žinia – jo sūnus Lukas Varšuvoje vykstančiame tarptautiniame pianistų konkurse Šopeno jubiliejaus proga atsidūrė finaliniame dešimtuke. Jau nuo senovės mėgstame pergales. Ir pats Petras su savo skambinimo gabumais yra laimėjęs ne vieną prizą.

Beje, jo pavardė mane nukėlė į sovietų antrosios okupacijos pradžią Vilniuje. Mano artimo moks-ladraugio Kosto Jaroševio (jo duktė dabar yra žymi skulptorė Ksenija Jaroševaitė) dėka esu susitikęs su Petro tėvu Rimu Geniušu, jau tada tvirtu pianistu, vėliau pasižymėjusiu Lietuvos muzikos baruose, tapusiu dirigentu. Dabar gyvenančiu Kaune.

Prie durų pirkdamas bilietą ieškojau programėlės. Nebuvo. Pasišiaušiau, nes čia jau dažnai panašiems renginiams informacijos nėra arba ji būna liesa. Netrukus ponas R. Černiauskas (vienas iš rengėjų) atnešė žiupsnį programos lapiūkš-

Petras Geniušas Los Angeles, 2010 spalio 17 d.

čių (bravo!). Kad ir liesi, anglų kalba, su antrašte „A Rare Treat for Music Lovers“. Šviečia ir pianisto veidas – gausūs plaukai, barzdelė, keli klavišai. O po ta antrašte – jo meistriškumą pabrėžiantis sakinyis ir tai, kad ši programa skiriama Roberto Šumano dviejų šimtų metų gimimo sukakčiai.

Puiku! Visi žinome, kad savo kalbos rašmenimis įpratome net trijų XIX a. genialių kompozitorių pavardes pradėti didžiąja „Š“: Šopenas, Šubertas, Šumanas. Tad ir aš savo tekste vengiu rašyti „Schumann“ ir sukuosi lietuviškame rate.

Minėtame lapelyje nurodyti Geniušo atliekami Šumano kūriniai – tik du. Lygiai pusvalandį trukęs „Fantasie“ op. 17 ir po ilgokos pertraukos maždaug tiek pat užtrukęs „Bunte Blätter“ op. 99.

Per pertrauką klustelėjo kairėje sėdėjęs Juozas Raibys, prisiekęs melomanas, kodėl įsitaisiau ne kairėje, iš kur gerai matomi ant klaviatūros besidarbuojantys pianisto pirštai. Nepasakiau, kad geriau girdžiu sėdėdamas dešinėje, tik paaiškinau, jog labiau rūpėjo stebėti pianisto veidą – kaip jis psichologiškai reaguoja į skambinamą kompozitoriaus išgyvenimą. Juk tada Europa buvo per-smelkta romantiškos mąstysenos. Meilės ryšiai buvo idealizuojami. Atsiskyrimas ar vienvė slėgė labiau, nei nūdien komunikacijų, pramogų, šėlsmo pasaulyje. Tos psichologinės anų laikų dramos motyvai, taip jautriai nusakomi, girdimi Geniušo skambinime. Tai juto ir auditorija. Moterys. Čia gi skambėjo Roberto meilė jo būsimai žmonai Klarai.

Bandžiau įsiminti tai, ką mačiau atlikėjo veide. Skambino iš atminties. Kokia smegenų galia! Natas taip įsisavinti ir dabar perteikti visus niuansus. Mačiau – virpėjo lūpos. Ir kakta, ir priekyje žilstelėję plaukai paryškino muzikinę meditaciją. Ir pabaigoje – neįprastas galvos nusukimas nuo klaviatūros, nuo pirštų, tarsi išsivadavimas nuo to, kas vyko jo gyvenimo epizode.

Ir antroje dalyje dienraštiniai „Margi lapai“ nuskambėjo su ne mažesne interpretacine įtaiga. Nebuvo progų rodyti virtuoziškumą. Ramiai darbavosi pedalai. Magnetškai švietė juoda fortepijono spalva. Imponuojanti grojiko laikysena. Kostiumo medžiaga irgi blizgėjo. Klausytojai dėkojo „bravo!“ šūksniais ir atsistojimu. Bisui pianistas paskambino epišką „naujo“ amžiaus su holivudiškomis frazuotėmis perpintą George Gershwinio „Rhapsody in Blue“. Truko tik džiazo palydos. Bet netrūko klausytojų pritarimo. □

Pianisto Petro Geniušo sūnus, dvidešimtmetis Lukas Geniušas, studijuojantis Maskvos P. Čaikovskio konservatorijoje, savo močiutės Veros Gornostajevos klasėje, taip pat jau pripažintas pianistas, ne kartą įvertintas tarptautiniuose konkursuose. Lukas Geniušas – F. Šopeno konkurso Maskvoje laureatas, 2007 m. jis laimėjo antrąją premiją Škotijos tarptautiniame pianistų konkurse. Šių metų liepos mėnesį jaunasis pianistas prestižiniame Ginos Bachauer pianistų konkurse JAV laimėjo aukso medalį.

Vienas iš naujausių muzikų Geniušų dinastijos jauniausiojo atstovo įvertinimų – ryškus ir įsimenantis pasirodymas 16-ajame tarptautiniame Frederiko Šopeno pianistų konkurso finale. Lukas Geniušas ir 25-erių metų austras Ingolfas Vunderis pasidalijo antrąją vietą ir 25 tūkst. eurų premiją. Aukso medalį ir 30 tūkst. eurų premiją laimėjo Rusijos atstovė, 25-erių metų Julijana Avdejeva.

Šiame konkurse, skirtame garsiojo lenkų muziko Frederiko Šopeno 200-osioms gimimo metinėms, Lukas Geniušas pripažintas geriausiu polonezo atlikėju antrajame konkurso etape. Jo atliekamais sudėtingais, rečitaliui prilystančiais kūriniais – dramatiškos nuotaikos mazurkomis, polonezu *fis-moll*, grakščiais valsais – nuoširdžiai žavėjosi festivalio publika, o konkurso komentatoriai apibūdino jaunąjį pianistą kaip labai įdomų, nuoširdų, atvirą atlikėją, perduodantį emocinę žinią klausytojams.

Pianistas Lukas Geniušas Varšuvoje vykusiame 16-ajame tarptautiniame F. Šopeno pianistų konkurse iškovojo sidabro medalį.

EPA-ELTA nuotr.

Parengė L. R.

Nuo liaudies dainos iki operetės

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Iš anos nepriklausomybės metu gyvenusių žmonių pasakojimų susidaro išpūdis, kad kaimų ir miestelių jaunimas plūdo į katalikiškas ir pilietines organizacijas, bažnytinis choras, kad prisiliestų prie okupacijų metais naikintų tautinių kultūrinių tradicijų. Atgimimas prasidėjo XX a. pradžioje, kai bažnytkaimiuose kilo lietuviškumo bangos: vakarėliuose, klojimų teatruose, parapijų salėse vyko šmaikštūs vaidinimai, skambėjo lietuviškos dainos, mūsų kompozitorių sukurtos patriotinės giesmės. Štai keli faktai.

Dar 1890 metais Telšiuose, Plungės gatvės smuklės daržinėje, buvo įruošta scena, pastatytos kelios eilės suolų. Čia buvo rodomi vaidinimai, o pertraukų metų grojo penkių žmonių orkestrėlis. Jau po keleto metų vargonininkas Bronius Chormanskis išmokė choristus lietuviškų dainų ir, vargonams pritariant, išpildė. Žandaras Popovas pasipiktino, surengė kratą muziko namuose, o nieko draudžiamo nesuradęs, uždarė mėnesiui vargonininką į daboklę.

1900 metais Obeliuose (Rokiškio apskritis) vargonininkas Mikas Petrauskas suruošė lietuvišką vakarą su dainomis ir vaidinimais.

Skaudivilės giesmininkė ir vaidintoja Birutė Gedutytė, 1931 metai.

Nuo 1903 metų Kamajuose (Rokiškio apskritis) vyko slapti lietuviški vakarai su vaidinimais. 1904 metais atidarytas parapijos knygynas. Kiek vėliau suvaidinti du spektakliai. Susibūrimui vadovavo vargonininkas Jonas Rašymas.

1907 metais Krokialaukyje (Alytaus apskritis) kunigas, poetas bei spaudos platintojas Ignas Čižauskas ir vargonininkas Leonas Bujanauskas paruošė vaidinimą – A. Keturakio „Amerika pirtyje“, paskui choras sugiedojo „Tautišką giesmę“.

1907 metais Vyžuonose (Utenos apskritis) per Švč. Jėzaus Širdies atlaidus kunigo Liongino Misevičiaus iniciatyva klebonijos daržinėje buvo suvaidinta „Genovaitė“. Petras Saladžius, vėliau gyvenęs Niujorke, nupiešė skelbimus. Beveik kiekviename renginyje skambėdavo Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“. Visi norintys netilpo, vaidintojams teko kartoti vaidinimą net tris kartus. Giesmininkams vadovavo vargonininkas Pranas Puodžius.

Tuo laiku bažnytiniai chorai ir vaidintojai garsėjo Krokialaukyje, Kamajuose, Rokiškyje. Marijampolėje įsikūrusi „Artojų draugija“ platino lie-

Laukuvos (Šilalės apskr.) styginių instrumentų orkestras, 1930 metai. Vadovas Motiejus Staponkus.

tuvišką spaudą, ruošė vaidinimus. Jiems vadovavo dvidešimtmetis vargonininkas Albinas Jasenauskas. Caro valdžiai tai nepatiko, visus draugijos organizatorius suėmė.

Nepriklausomybės metais dalyvauti choruose, vaidintojų būreliuose jaunimui buvo garbės ir pasididžiavimo reikalas. Ūkininkaičiai ir ūkininkaitės uoliai lankė repeticijas, ateidavo dailiai pasipuošę, su noru ir užsidegimu dalyvavo pasirodymuose. Čia jie giedojo lietuvių liaudies dainas, statė vaidinimus, net operetes. Su dideliu noru vaidintojai važinėdavo ir po gretimas parapijas, miestelius ir net miestus. Atsirado savų „žvaigždžių“, savų režisierių.

Visa tai plito kituose kaimuose, bažnytkaimiuose, miesteliuose ir miestuose. Vaidinti tokiuose vakaruose buvo didelė garbė. Artistai – paprasti liaudies žmonės. Žinoma, šioms vertybėms didelės įtakos turėjo atgimstanti Lietuva ir iškiliasi jos žmonės. 1919 metais Konstantinas Glinskis su savo trupe iš Vilniaus persikėlė į savo gimtinę Jurbarką, kur kunigaikščio Vosilčikovo rūmuose per pusę metų veiklos pastatė aštuonis spektaklius. Tris iš jų – Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės viena veiksmaus komedijas „Pinigėliai“, „Kuprotas oželis“ ir „Visai pasisekė“. Jurbarkoje tais metais trupė surengė 52 spektaklius.

Į repeticijas kaimo jaunimas eidavo keletą kilometrų vakarais, po sunkios darbo dienos ir repetuodavo iki paryčių. „Artistai“ repeticijų dienomis kartais būdavo šeimos narių atleidžiami nuo sunkių darbų, vaidmenis jie dažniausiai mokėsi iš klausos, iš ranka rašytų tekstų, nes atspausdintų dramų nebuvo daug. Režisieriai taip pat buvo mėgėjai, todėl apie mizanscenas, veikėjų charakterius ar pagrindinę spektaklio idėją nedaug kas ką suprato. Viską nulemdavo pjesės turinys, todėl dažnai statydavo komedijas.

Būsimasis poetas lyrikas Jonas Aistis, o tada dar septyniolikmetis ūkininko vaikas iš Rumšiškių (Kauno apskritis) Jonas Aleksandravičius, 1920 metais išrinktas savo miestelio pavasarininkų kuopos vicepirmininku, irgi susidomėjo savi-

veikla, vaidino Keturakio „Amerika pirtyje“. Sakė, buvęs mažo ūgio, ir vaidintojas ne koks, tačiau pagarbą pelnė kaip Kauno „Aušros“ gimnazijos gimnazistas, ten su draugais irgi buvo vaidinęs. Jau vėliau J. Aistis prisipažins, kad vaidino Rumšiškėse apsukrų siuvėją Vincą labai lengvai, nes personažas buvo artimas, savas. Spektaklyje jam reikėjo meilintis ūkininko Juozo Bekampio dukrai Agotai, kurią vaidino šmaikščioji Teklė Sakalauskienė, tad Jonas prieš spektaklį nuėjo pas vaidintojos vyrą Praną... prašyti leidimo paimti jo žmoną už rankų... Kad pasimokyti iš profesionalų, važiojo vaidintojai į Kauno valstybės teatrą žiūrėti spektaklio, gimnazisto pagalba gavo bilietus ant aukščiausiųjų laktų, iš kur vaidintojų veidai atro-

Nukelta į 8 psl.

Sedos vaidintoja Vlada Pacevičiūtė, 1932 metai.

Atsisveikinant su Kaziu Varneliu

K. Varnelio kelionė į Menininkų kalnelį Antakalnio kapinėse.

Spalio 29 d., eidamas 94-uosius metus, Vilniuje mirė įžymus dailininkas, kolekcininkas ir bibliofilas Kazys Varnelis. Užverstas dar vienas reikšmingas lietuvių kultūros istorijos puslapis, prie kurio ne kartą teks grįžti tyrinėjant moderniosios lietuvių dailės, muziejininkystės, knygos meno plėtotę.

Žemaitijos dievdirbio sūnus K. Varnelis iš prigimties turėjo neeilinių tapytojo ir skulptoriaus gabumų, anksti prabudo ir jo dėmesys meninėms vertybėms. Mokydamasis Kauno meno mokykloje domėjosi liaudies kūryba, o nacių okupacijos metais vadovavo Bažnytinio meno muziejui Kaune. Istorinių XX a. pervartų ir grėsmių nublokštas į Jungtines Amerikos Valstijas, ilgainiui dailininkas stojo į moderniojo meno avangardistų eiles, sukūrė meistriškų savito stiliaus darbų, sukaupė turtingą biblioteką, didelės meninės vertės kolekcijas ir visa tai dovanavo nepriklausoma tapusiai Tėvynei, į kurią ir pats sugrįžo su ištikima gyvenimo drauge žmona Gabriele. Dovanoti turtai saugomi ir eksponuojami sename Vilniaus Rotušės aikštės pastate įsteigtame Kazio Varnelio namuose-muziejuje.

K. Varnelį palydint. Iš kairės: marti Jennifer, žmona Gabrielė, sūnus Kazys, vyskupas Juozas Tunaitis, laiminantis Vlado Bražiūno nuotraukos

In memoriam: dailininkas Kazys Varnelis

Kazys Varnelis gimė 1917 m. Alsėdžiuose. Baigė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą, žymaus lietuvių dailininko modernisto Stasio Ušinsko vadovaujamą dekoratyvinės tapybos studiją. Nuo pat jaunystės domėjosi istorija ir kolekcionavimu: Valstybinio muziejaus vedėjo Pauliaus Galaunės paskatintas liaudies meno dirbinius pradėjo rinkti dar būdamas studentu. Muziejininko patirties įgijo 1941–1943 m. vadovaudamas Bažnytinio meno muziejui Kaune. Dvejus metus studijavo Vienoje, Vaizduojamojo meno akademijoje (*Akademie der Bildenden Künste*), ten 1945 m. įgijo *Akademischer Maler* diplomą. 1949 m. persikėlė į JAV ir apsigyveno Čikagoje. 1968 m. buvo pakviestas dėstyti į Čikagos miesto koledžą, kuriame 1973 m. jam suteiktas profesoriaus vardas.

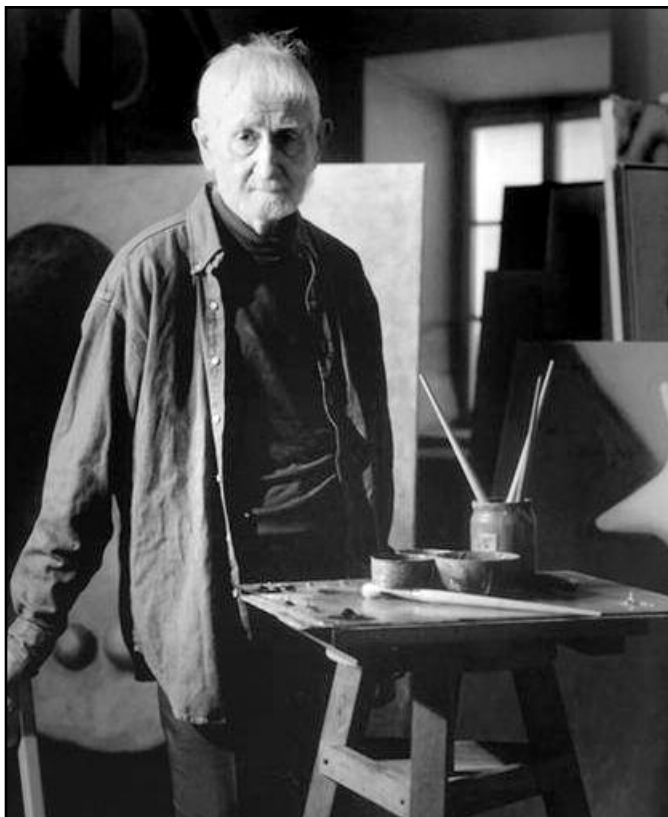
Šis gyvenimo tarpsnis buvo ypač svarbus dailininko kūryboje: tuo metu susiformavo originalus jo tapybos stilius, vienijantis konstruktyvizmo, minimalizmo ir optinio meno elementus. Jis įsitvirtino Čikagos moderniojo meno avangarde, surengė personalines parodas Šiuolaikinio meno muziejuje Čikagoje (1970), Milvokio meno centre (1974), Ajovos

universiteto meno muziejuje (1975), Lietuvos dailės parodų rūmuose Vilniuje (1988). Dalyvavo grupinėse parodose: Čikagos meno institute (*Chicago and Vicinity Artists Show 1967, 1969, 1971, 1974*), Vašingtono galerijoje *The Corcoran* (1973), Čikagos abstrakcionistų parodoje *The Five* (1976), lietuvių dailininkų parodose „Trys dienotvarkės“ Nacionalinėje Mucarnok galerijoje Budapešte (1995) ir Tamperės miesto muziejuje Suomijoje (1996), „Grupės 24“ parodoje Modernaus meno muziejuje Rygoje (1997) ir kitose. Jo kūrinių yra įsigiję Gugenheimo muziejus Niujorke, Šiuolaikinio meno muziejus Čikagoje, Lietuvos dailės muziejus, Čikagos ir Akrono meno institutai bei privatūs kolekcininkai.

1978 m. Gabrielė ir Kazys Varneliai persikėlė į sodybą *Villa Virginia* Stokbridže (Masačusetso valstijoje), kur erdviose salėse įkūrė nuolat gausinamą kolekciją ir biblioteką. K. Varnelio kolekciją sudaro įvairūs rinkiniai: senoji grafika, tapyba, skulptūra, renesanso bei vėlesnių epochų baldai, Rytų meno kolekcija, žemėlapiai, bibliofilinių leidinių bei senosios lituanistikos rinkinių biblioteka.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 1988 m. Varneliai grįžo į Lietuvą. Padedant Kultūros ministerijai ir Vilniaus dailės akademijai, Vilniuje buvo įsteigti Kazio Varnelio namai – muziejus, 2003 m. tapęs Lietuvos nacionalinio muziejaus filialu. 1993 m. Kaziui Varneliui suteiktas Vilniaus dailės akademijos garbės daktaro laipsnis.

2007 m. Kazys Varnelis apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi.

Nuotrauka iš LNM archyvo

Lietuvos nacionalinio muziejaus inf.

ETNINĖ KULTŪRA: NUO PALEOLITO IKI GLOBALIZACIJOS

Atkelta iš 2 psl.

nužymėti naujai kuriamų mokyklų tikslus, keisti mokymo ir auklėjimo turinį, mokymo programas, metodiką, rengti kvalifikuotus pedagogus. Į mokyklos sistemos pertvarką aktyviai įsitraukė šviesuomenė, visuomeninės organizacijos, pedagogai. Pradėta leisti pedagoginė spauda. Svarstant būsimos tautinės mokyklos tikslus, buvo manoma, kad negalima apsiriboti vien užsienio mokyklų pa-tirtimi, reikia atsižvelgti į savo krašto savitumą. Nuomonės, kad tautinės mokyklos tikslas – išugdyti asmenybę, remiantis tautos kultūros vertybėmis, laikėsi Vydūnas, S. Kymantaitė-Čiurlionienė, tautinės mokyklos pagrindus sukūrė Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina.

Autorė pabrėžia svarbią kraštotyrimo darbo reikšmę ir Lietuvos mokyklos tradicijas: valstybinių ir tautinių švenčių minėjimą, Kalėdų šventimą, Motinos dienos minėjimą, darydama išvadą, kad jos turėjo didelį pedagoginį poveikį, formuodamos jaunosios kartos pasaulėžiūrą, lavindamos estetinį skonį, stiprindamos patriotinius jausmus.

Penktasis skyrius – „Etninė kultūra švietimo sistemoje atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę“. Galima būtų priekaištauti autorei, kodėl iš etninės kultūros istorijos dingo visos penkiasdešimtmetis – sovietinės okupacijos laikai, juk ir tuo metu etninė kultūra šiaip taip gyvavo, nors ir buvo naikinama ir niekinama, ją buvo stengiamasi ištrinti iš tautos atminties. Na, galbūt visgi – tai sunkus laikotarpis, reikalaujantis specialių tyrinėjimų ir netradicinio požiūrio, o ir šaltinių... taigi ši nutylėjimo nuodėmė atleistina, juolab autorė skyriaus pradžioje visgi skiria vietos tokiai temai, kaip „Tradicinių vertybinių orientacijų nykimo priežastys“ ir kalba apie priverstinį „tarybinio patriotizmo“ skiepimą ir pasitelkia išmintingus etnologo N. Vėliaus žodžius apie etninės kultūros būklę okupuotoje Lietuvoje – kodėl tos kultūros taip bijota, kodėl ji visą laiką buvo menkinama, jos

Nuotaka atsisveikina su tėvais, 1970. Senovės kupiškėnų vestuvės.

supratimas – vulgarinamas.

Deja, ir globalus pasaulis – nesaugi vieta etnei kultūrai. Kaip ją išsaugoti, matyt, turėtų skelbti naujosios švietimo ir ugdymo programos, apie kurias šiame skyriuje daugiausia ir kalbama. Galbūt tai ne taip įdomu, kaip paleolito laikų kapavietės radiniai ar Vilniaus midaus brolijos, bet manyčiau, kad perskaityti verta, o ir pravartu, nors galbūt skaitytojui, kuris nėra pedagogas, gali ir žiovulį sukelti toks skyrelio pavadinimas, kaip „Integruotas etninės kultūros pagrindų dėstymas dabarties mokykloje; ugdymo turinio interpretavimas (metodologinis aspektas).“ Žiovauti nėra ko – tai rimta.

Šeštasis skyrius – „Rašytinių šaltinių ištraukos“. Šičia turime malonumo susipažinti su įvairiausiais autoriais, ką nors kalbėjusiais apie baltus, lietuvius, jų etninę kultūrą ir kalbą. Pradedama nuo romėnų istoriko ir politiko Publijaus Kornelijaus Tacito, žinomo autoriaus. Toliau – anglosaksų keliautojo Vulfstano įspūdžiai apie aisčių mirusiųjų laidojimo papročius (IX a.) – tikrai įdomu. Vėliau eina irgi tokie žinomi autoriai, kaip

Petras Dusburgietis, Janas Dlugošas, Motiejus Strijkovskis ir kiti. Dar sykį galima pasigrožėti Mikalojaus Daukšos „Postilės“ gražumu – ten, kur jis kalba apie gimtosios kalbos reikšmę. Autorių daug ir įdomių, visų nė neišvardysi, norėčiau paminėti dar šiuolaikinius – Elvyrą Dulaitienę (Glemžaitę), rašančią apie pirmąją ganymo dieną ir Velykų papročius XX a. kupiškėnų krašte ir Juozą Šliavą, minintį XX a. pradžios Joninių papročius Žeimelio apylinkėse.

Prie šeštojo skyriaus semantiškai pri-glunda ir septintasis – „Iškilių asmenybių mintys apie lietuvių etninę kultūrą“. Be abejonės, kaip čia apsieisi be dr. Jono Basanavičiaus. O dar – be G. Petkevičaitės-Bitės, Vydūno, J. Tumo-Vaižganto, M. Gimbutienės, A. J. Greimo ir šiuolaikinių etnologų, kurių gražias mintis užbaigia Gintaras Beresnevičius, kalbėdamas apie modernų

baltiškumą, kuris leistų atsakyti nuobodaus etnografiškumo, o tradiciją pritaikytų globalizuoto pasaulio iššūkiui (pavyzdžiui, ar kinai švęstų Mindaugo karūnavimo dieną arba Vasario 16-ąją? Atsakymas – švęstų, jei tik mes patys suvoktume, ką darome, ką švenčiame – platesniame kontekste).

Tai beveik ir visa knyga. Dar, tiesa, lieka nuorodos: šaltiniai ir veikalai, pavardės ir pavadinimai. Jų daug ir įvairių. Lietuvių, lenkų, rusų kalbomis. Ogi skyriuje, kuriame kalbama apie naująsias ugdymo programas, tarp nuorodų – bene šešios autorės parengtos etninės kultūros pedagoginio ugdymo knygos. Puiku.

Kadangi ši apžvalga – tik sausas žvilgsnis į įdomią ir vertingą knygą, kitame numeryje skaitytojams pateiksime ištrauką iš knygos, kad būtų galima susipažinti su jos stilistika ir pajusti jos dvasią. □

Irena Čepienė. Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos. – Vilnius: Alma littera, 2008. – 408 p.: iliustr.

Nuo liaudies dainos iki operetės

Atkelta iš 6 psl.

dė tik kaip arbatiniai šaukščiukai. Kaimo vaidintojų premjera praėjo su pasisekimu... To paskatinti, vėliau vaidintojai suvaidino savo kūrybos dramą „Vytautas nelaisvėje“. Gal todėl po daugelio metų Jonas Aistis rašė: „Mano jaunystė buvo giedra...“ (Raštai, Chicago, 1988 m.).

Visą Lietuvą žavėjo Kauno radiofono vaidinimai. Štai 1927 metais radijas transliavo Liudo Giros trijų veiksmų misteriją „Paparčio žiedas“, klausytojai išgirdo Kazimiero Strazdo „Lietuviškas vestuvės“, latvio Janio Rainio pasaką „Aukso žirgas“, S. Čiurlionienės „Kuprota oželė“ ir vienaveiksmę komediją „Gegužis“, Antono Čechovo pjeses „Meška“ ir „Jaunikis“, Petro Pundzevičiaus-Petliuko komediją „Velnias – ne boba“, Miko Petrausko operetę „Consilium facultatis“ ir kt. Tai buvo paskata jaunimui patiems kurti, vaidinti, pamėgdžioti...

Laižuvoje (Mažeikių apskritis) 1926–1929 metais būdavo ruošiami vakarai, pasak liudininkų, dažniausiai daržinėse, nes mokykloje buvo suolai, o juos reikėjo ardyti, nešioti... Pastatė tada tokius vaidinimus – Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės „Kuprota oželė“, „Pinigėlius“, tragediją „Šventoji Cecilija“. Vaidino vietos vargonininkas Ferdinandas Jonauskas, pradinės mokyklos mokytojai Marija Rudžiūtė, Angelė Strumilaitė, Jonas Liutkus (mokykloje buvo 6 mokytojai), geležinkeliečiai, pasienio policininkai, vaistininkas, net miestelio žydai. Daug

Piršlys (sėdi kairėje) – vargonininkas Ferdinandas Jonauskas.

padėjo tuometinis Laižuvos klebonas Mykolas Titas, aukštaitis nuo Biržų. Bažnyčios choras pasirodydavo viešuose vakaruose, per vaidinimų pertraukas.

Skaudvilėje (Tauragės apskritis) 1929 metais minėtini choristai ir artistai Jonas Rickus, Juozas Kinderis, broliai Šimkai. Chore giedojo ir vokiečių tautybės mergaitės Marta, Ana ir Olga Baraitės. Mokėsi liaudies dainų, dalyvavo 1930 m. Vytauto Didžiojo Dainų šventėje Kaune. Savai publikai koncertuodavo Gaisrininkų salėje, miesto centre. Ruošė vaidinimus, gegužines, keliavo į aplinkinius kaimus – Baublius, Upyną, Stulgius, Adakavą, net į Tauragę ir Šilalę. Tada „Pavasario“ jaunimo organizacijos Skaudvilės skyriuje buvo apie 100 narių.

Sedoje 1936–1937 metais Šv. Jono bažnyčios rektorius kun. Leonas Jurkus nupirko instrumentus ir subūrė 30 žmonių orkestrą. Pastatyta ir šaulių organizacijos salėje parodyta Miko Petrausko operetė „Consilium facultatis“.

Žiūriu į senas nuotraukas ir stebiuosi mūsų prosenelių tautiškumu, drąsa, meile Tėvynei. Dalyvavimas dramos būreliuose, dainavimas choruose, pasirodymai bendruomenei buvo savanoriški, viskas vyko be raginimų, atlygio. Žinoma, dabar laikai kiti, ir žmonės kitokie. Aprašytos istorijos – mūsų kultūrinis palikimas, kuriuo turime teisę didžiuotis. □